

Památné dni

viz Svátky.

Památkový úřad.

I. Úvod. II. Pojem památky a její druhy. III. Přehled prostředků a metod ochrany památek. IV. Organizace ochrany památek mimo ČSR. V. Organizace v ČSR.

I. Úvod. Úkolem p-ého ú-u je evidence a ochrana (zabezpečení) památek v jeho úřední oblasti a dozor nad jich stavem. Evidence provádí se soustavným inventarisováním památek (doplňováním existujících inventářů) a jich zobrazováním v pláne, fotografii, kresbě, modelu, odlitku; ochrana směřuje k zachování originálního stavu, v němž památka byla zjištěna, k odstranění ušivých zásahů do její podstaty a k zajištění pro budoucnost; občasný dozor trvá, pokud přirozené chátrání ohrožuje trvání její a kde třeba zakročiti proti němu. Z toho důvodu p. ú. je ryze odborný a jeho úředníci (správní osvětová služba) zakládají svoje votum na vědeckých důvodech z oboru dějin umění, archaeologie, přírodních a technických věd atd. Správní činnost p-ého ú-u je ovládána zvláštními zákony a nařízeními a těží též z předpisů a ustanovení, jež obsahují na ochranu památek zákonné normy jiných oborů.

II. Pojem památky nebyl vyhraněn do konce XVIII. stol. a charakter předmětu zachování hodného přikládán určitým věcem pro význam sakrální, dynastický nebo všeobecně historický, při čemž nešlo o jich hmotnou originalitu. Obsahem naplňuje pojem památky až duševní přerod na počátku XIX. stol., zejména romantismus. Zprvu je obsah jen historický (všeobecný nebo zúžený na okruh domácích dějin), pak se k němu přidružuje moment slohově-umělecký a teprve od počátku XX. stol., kdy mezi památky zařadují se vedle výtvorů ruky lidské i díla přírody, nabývá památka obsahu všelidského a je zařaděna do vývojového řetězce celého světového dění. V tomto smyslu je památkou každý buď

movitý nebo nemovitý předmět nebo také skupina či souhrn takových předmětů, vytvořených lidskou rukou nebo přírodou, buď pomyslný výtvor lidského ducha, pokud má význam dějinný, umělecký nebo kulturní vůbec a pokud jeho zachování je ve veřejném zájmu.

Z moderního pojmu památky plyne, že může býti památkou předmět jakýkoli bez ohledu k době jeho vzniku; proto děje se rozdělení památek ve druhy jen pro přehled praktický. Nejširší rozdělení podává se z toho, že jde o díla přírody, díla ruky lidské a pomyslné pojmy. Podrobněji dělíme památky, rukou lidskou vytvořené, buď podle stáří na předvěké, pravěké a historické, buď podle kategorií, z klasifikace vědecké odvozených, na památky významu umělecko-historického (monumentální i lidové umění a umělecké řemeslo), významu vědeckého (památky technické, písemné atd.) nebo všeobecně kulturního. Přírodní památky dělí se podle přírodních oblastí na geologické, zvířenu a porost.

III. Probuzený zájem pro hmotné doklady minulosti, v první řadě středověku, na počátku XIX. stol. hleděl zachovati památkový předmět jako symbolického nositele historie a zrekonstruovati obraz této minulosti třeba i za cenu zničení všeho, co vzniklo na památce nebo v jejím okolí v dobách pozdějších. Tento purismus způsobil nenahraditelné škody zejména památkám výtvarným, zuniformoval je stylově, oprostil od okolí, ba dostavěl i zříceniny nebo je uměle vytvořil.

V druhé polovině XIX. stol. historické pojímání ceny památky odkloňuje se k uměleckému i vědeckému eklektismu a vytváří na místo jednostranné restaurace puristické restauraci stylovou, řízenou vědeckými poznatky. Jde o přesnou formu, třeba za cenu kopie a obnovení původního, ryzího tvaru, beze stop stáří, stírá s památky všechnu originalitu a individuální půvab. Reakcí na purismus i stylovou restauraci je dnešní názor oceňující stáří památky a jeho stopy na ní výše než všechny jiné zřetele a omezující se při ochraně památky na její pietní konservaci.

Prostředky ochrany památek po technické stránce byly až do nedávna drastické a zasahující do původní podstaty památky zachovávaly ji jen zdánlivě (výměna celého povrchu stavby, přemalování obrazu, otesání sochy). Naše doba volí preventivní prostředky, jež mají zastaviti nebo odstraniti chátrání povrchu a sahá k nezbytným plombám nebo kopiím jenom tam, kde nejde o individuální tvůrčí proces anebo kde jsou nevyhnutelné z důvodů technických. Konzervační metody opřely se o vědecké poznatky a využívají technické práce v nejširším rozměru. Vedle ochrany technické slouží památce opatření vědecko-správní a legislativní (evidence, dozor, zákonná ochrana).

IV. Organizace ochrany památek, nehledíme-li k starším pokusům v XVI. až XVIII. stol., začíná teprve na začátku XIX. stol., když pojem památky se vyhraňuje. První úřední institucí tohoto druhu je francouzská Commission des monuments historiques, zřízená 1837, poněvadž starší zřízení (Švédsko 1814, Itálie 1820, Řecko 1834, Belgie a Bavorsko 1835) nevyvinula ani zdaleka tak pronikavou činnost. Potom následoval vznik podobných úřadů, komisí, inspektorátů atd. k ochraně památek ve všech státech evropských (1843 Prusko, 1844 Španěly, 1848 Dánsko, 1850 Rakousko, 1853 Badensko, 1858 Württembersko, 1859 Rusko, 1872 Itálie, 1881 Maďarsko, 1882 Anglie, 1889 Švýcarsko, Bulharsko a Egypt, 1892 Rumunsko, 1894 Sasko atd.). Většina těchto úřadů sledovala spíše cíle vědecké a omezovala dozor na památky na zvláštní případy, zejména kde šlo o nejvýznačnější dokumenty domácí historie. Z jich činnosti vznikly úřední soupisy památek, zprvu také jen omezené na nejdůležitější objekty a teprve v posledním čtvrtstoletí zahrnující objektivně všechn materiál památkový v zemi. I zde razila cestu Francie svými Archives de la commission (1855 až 1874) a vedle ní hlavně Německo (od let 1860tých) zpracovalo nejrozsáhlejší inventář svých památek. V poslední době vydávají skoro všechny státy evropské památkový soupis a jich ochranné úřady organizují se stále více na odborné instituce správní a dozorní. Památkové zákonodárství vyvinulo se z vládních dekretů proti ničení historických objektů, proti znehodnocení nálezů a výkopů a proti vývozu cenných starožitností, jež se objevují kolem 1800 v evropských státech (Rakousko 1812,

1818, Prusko 1823 atd.) a spadá — mimo Řecko, jež má první zákon z r. 1834 — hlavně až do druhé polovice XIX. stol. Po Turecku (1875) následují státy: Maďarsko 1881, Anglie 1882, Finsko 1883, Francie 1887, Rumunsko 1892. Z nich zákon francouzský první zavedl system klasifikace památek (classement), jež rozlišuje jich důležitost a poskytuje ochranu jen památce (ve veřejném majetku) do úředního seznamu zanesené; nedostatečnost této klasifikace, opřené o současné názory estetické, dokazuje okolnost, že úřední seznam památek chráněných se stále doplňuje a vyrostl do dneška na desateronásobný rozsah. Jinak spokojují se všechny zákony asi do 1900 vydané zakročením na ochranu a zajištění památky, až když je ohrožena.

Novou fází v zákonodárství zahajuje hessenský zák. z r. 1901 a vytvářejí zákony německý (1902 a 1907 o znešvaření okolí památek), italský (1902), francouzský (1913, 1921), dánský (1918), německý (1920), rakouský (1921). Důležité nyní odvětví je zákonodárství na ochranu památek přírodních (1906 Francie, 1909 Švédsko, 1910 Norsko, 1917 Dánsko, 1919 Japonsko, 1921 Rusko, 1923 Rakousko, 1926 Itálie, 1930 Rumunsko). Pokrok jeví se zejména v tom, že zákony zavádějí soustavnou kontrolu stavu památek, že předcházejí jich porušení nebo zničení a že aspoň v určitých případech zahrnují pod svou ochranu i památky v soukromém majetku; žádný z těchto zákonů nedospěl však k důsledné ochraně památek veškerých a po všech stránkách.

V. Organizace ochrany památek v ČSR vyrostla z organizace jednak rakouské, jednak uherské a dosud částečně na ní basuje, což vysvětluje okolnost, že rakouské instituce památkové, nedlouho před světovou válkou reorganizované, patřily k nejmodernějším toho druhu v Evropě. Rakouská „Ústřední komise pro zjišťování a zachování památek“ byla založena v r. 1853 při ministerstvu obchodu a byla převzata v r. 1859 do ministerstva vyučování. Tvořila gremium výtvarníků, hlavně architektů a pomocný sbor 120 čestných konservátorů a korespondentů. V r. 1873 přibrala do své péče i památky movité a v r. 1911 vedením draMaxe Dvořáka přetvořena a vybudována v odborný úřad, spojený s vědeckým ústavem pro výzkum a vědeckou inventarisací uměleckého majetku ve státě (statut dán nejv. rozhodnutím 31. VII. 1911, v. n. min. k. a v. ze dne 2. VIII. 1911, č. 153 ř. z., změněný nař. č. 37/1914 a č. 110/1916 ř. z.).

V korunních zemích zřizovány zemské úřady konservátorské a mezi prvními (1912) byly Čechy, kdežto Morava a Slezsko byly spravovány z ústředí vídeňského. V uherských zemích vyvíjela se naproti tomu od r. 1867 ochrana památek svépomocnou činností vědeckých a musejních kruhů. Teprve zák. čl. XXXIX/1881 upravil ochranu památek a zřídil u min. školství státní komisi památkovou, jejíž statut byl vydán r. 1902 a 1904.

Po vzniku čsl. státu byla převzata existující rakouská organizace v Čechách (národnostní sekce pozvolným a přirozeným vývojem sloučený) a doplněna státním pam. úřadem pro Moravu a Slezsko v Brně. Na Slovensku zřízen pam. referát pro Slovensko v Bratislavě a o ochranu památek v Podkarpatské Rusi pečuje od svého zřízení školský referát v Užhorodě a museum v Mukačevě. Existence vyjmenovaných p-ch ú-ů opírá se o §§ 10 a 11 výše cit. výnosu č. 153/1911 ř. z. a o § 19 zák. čl. XXXIX/1881 resp. nař. min. s plnou mocí. Agenda Ústřední komise vídeňské převzata do osvětového (V.) odboru min. školství a nár. osvěty, čímž vytvořen instancní postup pro obor ochrany památek a pro vědeckou inventarisaci a výzkum památek zřízeny státní ústavy archeologický a fotoměřický. Mimo to propůjčen Soupisu památek, prováděnému a tiskem vydávanému Archaeologickou komisí při České Akademii (od 1897), oficiální charakter a zaručena při něm státní subvencí součinnost Deutsche Gesellschaft der Wissenschaften und Künste für die tschechoslovakische Republik.

Působnost p-ch ú-ů vztahuje se na všechny druhy památek bez rozlišování podle kvality nebo majetkové příslušnosti. Také čestní konservátoři přidělení těmto úřadům jako zpravodajové. Příslušné oddělení památkové v ministerstvu, do něhož v ideové souvislosti pojata také péče o musejnictví, archivnictví a pravěkou i historickou archaeologii, převzalo organizační, subvenční a dozorní činnost a jenom v zájmu jednotnosti vyřizuje přímo celostátní záležitosti památkové (poz. reforma, stát. uměl. majetek, rezervace atd.). Nově pojata do obou instancí památkových ochrana přírody a památek technických.

Zákon na ochranu památek nebyl v Rakousku do r. 1918 skutečněn přes četné pokusy Al. Helferta, Pininského, Franty a Latoura (1898, 1909, 1911, 1912) v parlamentě; stejný osud stihl pokusy dra Adám-

ka, Franty a Jeřábka v českém sněmu (1892, 1898, 1908, 1911). Země uherské měly zákon, na svou dobu vynikající, od r. 1881 (zák. čl. XXXIX/1881). Pohotovost českých odborníků ukázala se v tomto směru ihned po převratě; jedno z prvních nařízení, vydaných Nár. výborem, je zákaz vývozu uměleckých a historických památek z 29. X. 1918 (č. 13 Sb.), který dodnes je účinným ochranným opatřením. V zákonodárné činnosti čsl. státu uplatněna ochrana památek zejména při akcích vyvolaných poválečnými poměry (zabírání bytů obcemi a pro veřejné účely, elektrisace, poz. reforma, zrušení svěřenství, dávka z majetku a přírůstek na majetku, stát. regul. komise pro Prahu, nový stav. řád), na Slovensku pak využito práva ministra s plnou mocí k několika speciálním nařízením ochranným. Vedle nových opírá se ochrana památek v čsl. státě o všechny starší, dosud platné zákony a nařízení z oborů příbuzných (dvorský dekret o nálezech z 15. VI. 1846, č. 970 Sb. zák. soudn., stavební řád, katastrální, lesní, horní, vodní zákon, zákon o lesním puchu, nařízení o ochraně ptáků, kamzíka, ryb atd.).

Vlastní památkový zákon čsl. je v osnově z r. 1931 připraven. Osnova je založena na zásadách, že ochrana památek je věc veřejného zájmu a že památky jsou pod ochranou státu pro svou nenahraditelnost a zahrnuje (proti rak. a uh. poměrům) památky bez ohledu na jejich stáří, druh i kvalitu a to jak z veřejného tak ze soukromého majetku.

Literatura.

G. Dehio: „Denkmalschutz u. Denkmalpflege im 19. Jh.“, Straßburg 1905; A. Riegl: „Der moderne Denkmalkultus“, Wien 1903; K. Chytil: „O purismu a uměl. památkách“, Lumír XXII., 1894; Zd. Wirth: „Zachování a ochrana památek“, ČČH XIII., 1907; J. Hofman: „Ochrana památek“, I., Praha 1921; A. v. Wussow: „Die Erhaltung der Denkmäler in den Culturstaaten der Gegenwart“, Berlin 1885; A. v. Helfert: „Denkmalpflege“, Wien 1897; týž: „50 Jahre Denkmalpflege“, Wien 1903; (A. Riegl): „Entwurf einer gesetzlichen Organisation der Denkmalpflege in Oesterreich“, Wien 1903; M. Dvořák: „Katechismus der Denkmalpflege“, Wien 1916; Zd. Wirth: „Ochrana památek“, Politika, II., 2, Praha 1925; týž: „Organisace min. škol. a nár. osvěty“, Umění I., 1919; R. Maximovič: „Příroda a člověk, ochrana přírody a přírodních památek“, z díla: „XX. století“, 1931; J. Hofman: „Zákony a nariadenia na ochranu pamiatok na Slovensku“, Bratislava 1924; Mayrhofer: „Handbuch für den politischen Dienst“, sv. IV. a dopl. sv. II.

Zdeněk Wirth.